

stan bio spravljen sa zemljom, a župna crkva sv. Mihovila teško oštećena uslijed bombardiranja te se liturgija morala obavljati u crkvi sv. Foške. Uza sve to, vlč. Zafran je, poput mnogih drugih svećenika u poraću, doživljavao neugodnosti od strane nove vlasti, no ipak u manjoj mjeri nego neki njegovi kolege u susjednim župama. Revni je župnik u tim teškim vremenima pomagao svojim župljanima, ubrzo je započeo s obnovom župnoga stana, a 1951. započela je i obnova župne crkve. Poseban odlomak autor posvećuje župnikovoj sestri Ivanki, koja je – uz to što je bila bratova domaćica – kao vješta kuharica, na mlade Žminjke prenijela znanje o pripremanju torti i drugih slastica.

Autor posebnu pozornost daje vjerskom životu žminjske župe za Zafranova župnikovanja u poglavlju "Vjerski život". Zafran se pokazao kao izvrstan predavač koji je djeci s lakoćom prenosio katoličke vjerske istine, formirao je dječji pjevački zbor, okupljao djecu za branje ljekovitoga bilja, a iz svoje knjižnice posuđivao djeci i studentima knjige, čime je ublaživao posljedice nepostojanja mjesne knjižnice. Sjemeništarcima u Pazinu pružao je materijalnu i duhovnu skrb. Autor, nadalje, promatra sakramentalni život, donosi podatke o broju krštenih te imenima krštenika, broju prvopričesnika i krizmanika po godinama kao i slavljenju liturgije. Poseban odlomak posvećuje staroslavenskoj misi, koja je u Žminju ponovno uvedena, uz misu na latinskom jeziku, 1958. godine. U sljedećim će redcima autor prikazati podjelu sakramenata ženidbe i posljednje pomasti (*extrema unctio*) za Zafranove službe u Žminju, pogrebne običaje, djelovanje vjerskih udruženja, održavanje procesija kao specifičnoga izraza svjedočanstva vjere te druge oblike vjerskoga života i pobožnosti (večernje, marijanska pobožnost). Posljednje je poglavlje naslovljeno "Odlazak iz Žminja", za kojim slijede "Zaključak", "Prilozi", "Vrela i literatura" te "Curriculum vitae Rudolfa Zafrana".

Ova knjižica, za koju možemo sa sigurnošću utvrditi da je *libellus lepidus*, oslikava život jedne istarske župe u teškim ratnim i poratnim vremenima. Iako je pisana znanstvenim stilom, što najbolje svjedoči 335 bilježaka, autorova umješnost u naraciji čini knjigu lako čitljivom i bliskom svakom čitatelju.

MARINO MARTINČEVIĆ

Andrej Rodinis, *Aleksandar Poljanić. Tragom zaplijenjene zbirke* (Sarajevo: Arhiv Bosne i Hercegovine, 2012), 264 str.

Ime Aleksandra Poljanića (1884. – 1948.), zasigurno i najznačajnijega bosansko-hercegovačkog kolekcionara (numizmatičar, filatelist, bibliofil), dugogodišnjega direktora Zemaljske banke za Bosnu i Hercegovinu, bilo je sve donedavna gotovo posve nepoznato široj javnosti. Takvu anonimnost Poljanić je imao zahvaliti presuđenom statusu "saradnika okupatora", to jest susljednom sustavnom prešućivanju i svjesnom potiskivanju iz javnoga pamćenja. Njegovo bismo ime uzalud mogli tražiti u bosanskohercegovačkim/jugoslavenskim leksikonima i enciklopedijama, a iznimno ga se rijetko spominjalo i u historiografiji i publicistici. Štoviše, za socijalizma su zabilježeni i slučajevi da mu se ime, nakon što bi se uslijed nepažnje ili neznanja slučajno negdje pojavilo, nakon tiska precrtavalo (kao što je, primjerice, bio slučaj s časopisom *Bi-*

*bliotekarstvo* iz 1965., kada se Poljanićevo ime našlo se na popisu darovatelja knjiga sarajevskoj Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci).

S nastupom demokratskih promjena Poljanića se započelo češće spominjati u stručnoj literaturi, ali potpunu priču o ovoj nesvakidašnjoj pojavi u kulturi Bosne i Hercegovine ispričao je Andrej Rodinis, arhivist Arhiva Bosne i Hercegovine, u knjizi koja je pod naslovom *Aleksandar Poljanić. Tragom zaplijenjene zbirke* objavljena 2012. godine. Činjenica da je raspodjela vrijedne zbirke započela čak i prije prve sudske presude Poljaniću, kao i činjenica da je otada proteklo gotovo 70 godina ispunjenih šutnjom, dovoljno govore koliko je dug i mukotrpan bio put do ove knjige. Autor je morao uložiti mnogo napora te iz mnoštva razasutih podataka pohranjenih u arhivskim i muzejskim ustanovama (Arhiv Bosne i Hercegovine, Historijski arhiv Sarajevo, Nacionalna i univerzitetska biblioteka u Sarajevu, Historijski muzej u Sarajevu, Franjevački samostan u Kreševu...) slagati mozaik da bi Aleksandra Poljanića otrgnuo zaboravu i načinio prilično potpun i precizan inventar njegove zbirke. Sav se uloženi trud isplatio i može se ustvrditi da je Rodinis uspio pronaći većinu odgovora na pitanja o tome što je sve Poljanić do 1945. uspio sakupiti, gdje se sve njegova zbirka trenutačno nalazi, u kojoj je mjeri sačuvana, obrađena i poznata te kakve su uopće vrijednost i važnost njegove zbirke.

U osnovi, zbirka Aleksandra Poljanića zapravo nikada nije bila jedinstvena zbirka, nego je bila riječ o imovini koja se sastojala od većega broja različitih zbirki. Posrijedi su bile bogata numizmatička zbirka, biblioteka sa zbirkom starih rukopisa i rijetkih tiskopisa, slabije poznata ali ništa manje vrijedna filatelistička zbirka, zbirka različitih dokumenata, zbirka različitih trodimenzionalnih predmeta, zbirka letaka, proglaša i plakata. Svojom nemjerljivoj vrijednošću ukupna zbirka što ju je Poljanić sakupio i sačuvao mogla bi se valjda usporediti tek s količinom gorčine s kojom se on, "obeščaćen" i obezvlašćen, oprštao od Sarajeva. Alija Nametak taj je rastanak opisao sljedećim riječima: "Kad je Aco Poljanić pošao iz Sarajeva koncem 1946. rekao je, osvrnuvši se na Sarajevo: 'Izuzimam Hamdiju (Kreševljakovića) i Srećka Bujasa, a ostalo čitavo Sarajevo grebem.'"

Knjiga je strukturirana kronološko-problemski i sastoji se od sljedećih poglavlja: "Uvod", "Biografski elementi", "Sakupljačke aktivnosti Aleksandra Poljanića", "Kriv – u ime naroda", "Put Poljanićeve zbirke – zaplijenjene imovine", "Virtualni inventar" te "Nad raskomadnom jedinstvenom zbirkom". Osnovnom dijelu knjige dodani su i ilustrativni prilozi (rijetka zamjerka knjizi mogla bi se uputiti na račun tih priloga, koji su mogli biti priređeni u nešto kvalitetnijem obliku) te četiri tekstualna priloga (Optužnica javnog tužitelja Okruga Sarajevo od 28. srpnja 1945., Presuda Okružnog suda u Sarajevu od 30. siječnja 1946., Presuda Vrhovnog suda Bosne i Hercegovine u Sarajevu od 18. ožujka 1946. te Zaključak Sreskog suda za II. i IV. rejon u Sarajevu o prijenosu konfiscirane imovine Aleksandra Poljanića). Već je iz spomenute strukture razvidno da je autor bio usredotočen ponajprije na nastanak, sadržaj i sudbinu zbirke, no da je usporedno marljivo ispisivao i životopis sakupljača, neodvojiv od same zbirke.

Aleksandar Poljanić rođen je u Gradačcu 7. siječnja 1884., u obitelji Marka Poljanića, dobro obrazovana činovnika među čijim se bliskim prijateljima isticao fra Grga Martić. Otac Marko preminuo je već 1895.; Aleksandru je tada bilo tek 11 godina, ali ipak je uspio steći dobru naobrazbu. U Zagrebu je završio realnu gimnaziju, u Beču

kao stipendist bosanskohercegovačke Zemaljske vlade studirao na Trgovačkoj akademiji, a izvjesno je vrijeme studirao i na zagrebačkom Mudroslovnom fakultetu. Po završetku studija vratio se u Bosnu. Većinu radnoga vijeka proveo je u Sarajevu na mjestu direktora Zemaljske banke za Bosnu i Hercegovinu (od 1943. i generalni direktor). Sakupljanjem se zasigurno počeo baviti i prije, ali njegova je zbirka nastala ponajprije u sarajevskim godinama (1922. – 1945.). Sjedeći u upravi najvećega novčarskog zavoda Bosne i Hercegovine, Poljanić je raspolagao sasvim solidnim primanjima koja su mu omogućivala utaživanje kolekcionarske strasti. Stečena sredstva ulagao je u sakupljanje i čuvanje kulturnoga blaga, za razliku od nekih drugih bankara i poslovnih ljudi čiji će novac, uložen u dionice, poslije biti bačen u vjetar (Poljanić je posjedovao samo 84 dionice Zemaljske banke, a pojedini drugi direktori i deseterostruko više). U potrazi za raznovrsnim vrijednim predmetima Poljanić je vodio obimnu prepisku, ali za širok sakupljački interes sarajevskoga bankara pročulo se nadaleko, pa su ljudi iz raznih krajeva Bosne i Hercegovine navraćali k njemu i nudili mu najraznovrsnije predmete iz bosanskohercegovačke kulturne baštine.

Poljanić sakupljeno kulturno blago nije sebično skrivao, nego ga je, štoviše, rado nudio na uvid zainteresiranim istraživačima, a ujedno je dijelove zbirke darivao javnim ustanovama. Prije svega, spomena su vrijedni njegovi višekratni darovi Jugoslavenskoj (Hrvatskoj) akademiji znanosti i umjetnosti, a osobito Akademijinoj Orijentalnoj zbirci, po kojima do danas ostaje jedan od najznačajnijih pojedinačnih darivatelja naše najviše znanstveno-umjetničke ustanove. U ovom je slučaju riječ o stvarnim Poljanićevim prijeratnim darovima, no zanimljivo je da se pojedini drugi dijelovi njegove otuđene zbirke u literaturi također spominju kao darovi. Možda je posrijedi neznanje, ali možda i nastojanje da se izbjegne spomen nesretne Poljanićeve sudbine.

Po završetku rata Aleksandru Poljaniću u kratkom se razmaku od pet mjeseci u dva navrata sudilo kao "suradniku okupatora". Najprije je presudom Suda za suđenje zločina protiv narodne časti Srba, Muslimana i Hrvata Federalne Bosne i Hercegovine od 1. kolovoza 1945. bio osuđen na dvije godine lišavanja slobode s prinudnim radom, uz gubitak prava na šest godina i konfiskaciju imovine. Tom prilikom nije bilo nikakvih olakotnih okolnosti, pa se nisu provjeravale navodne Poljanićeve zasluge oko izvlačenja pojedinaca iz Jasenovca, pomaganja pripadnika narodnooslobodilačke borbe, hladni odnosi s predstavnicima njemačke vojske i slično. Drugu mu je presudu "u ime naroda" 30. siječnja 1946. izrekao Okružni sud, a tada je kažnjen kaznom prinudnoga rada bez lišavanja slobode od pet godina, gubitkom političkih i građanskih prava za vrijeme jedne godine te konfiskacijom cjelokupne imovine. Premda su povijesni izvori škrti, poznato je da ni jednu kaznu nije u cijelosti odslužio. Prvi je put pušten već 29. rujna 1945. na temelju Ukaza o općoj amnestiji i pomilovanju, a ni drugu kaznu nije odslužio do kraja, budući da je poznato da se najkasnije krajem 1947. već nalazio u Hrvatskoj, u Trnavi (a trebalo bi imati povjerenja u obaviještenost Alije Nametka, koji, kako je citirano, tvrdi da je Poljanić već krajem 1946. napustio Sarajevo).

Rano puštanje na slobodu valjda dovoljno govori o stvarnom opsegu i intenzitetu Poljanićeve "saradnje sa okupatorom". Nameće se zaključak da nečija nečista savjest nije dopuštala da Poljanić skonča u zatvoru, tim prije što su osuda i zatvaranje bili dovoljni za trajno otuđenje njegove cjelokupne imovine. Naime, smanjenja izrečenih kazni, odnosno amnestije i pomilovanja, nisu uključivala i povratak bilo čega od konfiscirane imovine, pa tako ni njegove sarajevske katnice, koja se sastojala od sedam

stanova (tri sobe jednoga stana bile su ispunjene bibliotekom). Po svemu sudeći, Poljaniću do svega toga nije više bilo ni stalo; već tijekom sudskih procesa iskazivao je potpunu razočaranost i malodušje te je među čelnicima Zemaljske banke bio jedini koji se nije žalio na presudu. Po puštanju na slobodu povukao se u Trnavu pored Đakova, u kuću svoje pokojne majke. Ondje je veoma skoro, 13. siječnja 1948., preminuo, a počiva na trnavačkom groblju.

Nakon konfiskacije njegova je zbirka raspodijeljena i u najvećoj mjeri uklopljena u zbirke osam bosanskohercegovačkih javnih ustanova. Pojedini osobito značajni i vrijedni predmeti iz zbirke pod nerazjašnjenim su se okolnostima zagubili. Možda i najvredniji među takvima – četverostruki zlatnik bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića – nakratko se pojavio 1996., nakon čega je ponovno utonuo u nepoznato (na zagrebačkoj je javnoj aukciji prodan anonimnom ponuđaču za 235 tisuća kuna). Drugi dijelovi zbirke bili su dugo vremena zaboravljeni, pa je poznat gotovo bizaran slučaj jednoga Poljanićeva bankovnog sefa koji je do 1961. ostao zaboravljen. Budući da nije bilo ključa, sef se moralo nasilno otvoriti, a u njemu su tada, među ostalim, pronađene i povelja bosanskoga kralja Stjepana Tomaša iz 1459., bogata numizmatička zbirka te zbirka starih bosanskih knjiga tiskanih bosančicom.

Naposlijetku, vrijedno je i na ovom mjestu spomenuti da je Aleksandar Poljanić najvjerojatnije tijekom Drugoga svjetskog rata u trezoru Zemaljske banke pohranio čuvenu sarajevsku Hagadu, kao i druge vrijedne predmete iz zbirke sarajevskoga Zemaljskog muzeja. O spašavanju Hagade desetljećima su se raspredale ničim potkrijepljene teorije, koje su do danas prerasle u legende. Nasuprot tomu, Rodinis polazi od novijih radova Kemala Bakaršića, argumentirano propituje uvriježena tumačenja te nudi veoma osnovanu mogućnost da je uistinu Poljanić taj kojemu valja pripisati značajne zasluge za očuvanje toga neprocjenjivog kodeksa.

Aleksandar Poljanić bio je osebujna osobnost koja je utisnula dubok trag i stekla goleme zasluge za kulturu naroda Bosne i Hercegovine, ali tijekom povijesnih događaja pogurnuo ga je u dubok zaborav. Andrej Rodinis svojim ga je radom izvukao iz nezasluzena zaborava i ispravio počinjenu nepravdu. Ujedno, Rodinisu je pošlo za rukom objediniti nepregledan niz krhotina crpljenih iz raznih arhivskih fondova, inventara, novinstva, literature te stvoriti uzbudljivo, zaokruženo djelo od iznimne važnosti za razumijevanje jednoga vremena, za razumijevanje prošlosti Bosne i Hercegovine, ali i širega prostora.

BRANKO OSTAJMER

Ivica Golec, *Razvoj novčanih zavoda na području današnje Sisačko-moslavačke županije 1860. – 1945.* (Sisak: Državni arhiv, 2014), 303 str.

Državni arhiv u Sisku izdao je 2014. knjigu Ivica Goleca *Razvoj novčanih zavoda na području današnje Sisačko-moslavačke županije 1860. – 1945.* Ova je knjiga jedan od rijetkih prikaza povijesti bankarstva u hrvatskoj historiografiji, a napisana je u najboljoj maniri tradicionalne historiografije. Sastoji se od nekoliko poglavlja strukturiranih prema gradovima (Sisak, Petrinja, Glina, Hrvatska Kostajnica, Kutina, Novska i